

judiska sponsorer, vilka bland annat tillhandahöll samlingsplatser för församlingen och därför innehade viktiga ämbeten såsom biskop och diakon. Ett skäl till att *Didache* accepterar icke lagobservanta icke-judar är församlingens beroende av just denna grupp.

I den tredje delen avhandlar Slee Matteusförsamlingens strategi för hur icke-judar ska vinna inträde i församlingen. Enligt Slee har Matteusevangeliet också tillkommit i Antiokia och speglar ytterligare ett sätt att hantera situationen som uppkommit i och med Antiokiakonflikten. Enligt Slee har Matteusförsamlingen tidigare varit kritisk till att över huvud inlåta sig med icke-judar medan man nu accepterar icke-judar som medlemmar om de först konverterar till judendom. Därmed har man också löst alla problem med måltidsgemenskap och eukaristi eftersom församlingen bara består av Jesustroende judar.

Slees studie innehåller en hel del intressanta iakttagelser och perspektiv som är väl värda att undersöka vidare. Som helhet ger emellertid boken ett egendomligt intryck, främst genom att författaren uppvisar anmärkningsvärda brister inom för studien centrala områden. Detta leder till en del metodiska märkligheter, som att rent spekulativa antaganden, och faktiskt närmast felaktiga utgångspunkter, utan vidare kommentarer, behandlas som otvetydiga fakta och får ligga till grund för långtgående slutsatser om förhållandena i Antiokia.

En av Slees viktiga utgångspunkter, nämligen att de icke-judar som omvändes i Antiokia inte tidigare haft någon kontakt med judendom, förefaller, till exempel, helt tagen ur luften. Bortsett från att bibeltexten inte alls antyder något sådant så är det från sociologiska utgångspunkter osannolikt att så var fallet, men saken diskuteras aldrig utan fastslås bara, vilket är en genomgående trend i boken. Mycket av det författaren menar sig ha visat, kunnat fastslå och bevisat, är ofta rena gissningar. Den tolkning Slee gör — men som hon presenterar som ett ovedersägligt faktum — är emellertid viktig om man skall göra gällande att dessa icke-judars inblandning i grekisk-romersk kult utgjorde en källa till orenhet och därför omöjliggjorde måltidsgemenskap mellan judar och icke-judar. Generellt kan sägas att Slees onyanserade bild av möjligheterna till måltidsgemenskap mellan judar och icke-judar (och som bygger på Philip Eslers stark kritiserade rekonstruktion) knappast övertygar.

Icke-judens påstådda orenhet utgör ett annat problem. Slee vill göra gällande att judar generellt betraktade icke-judar som permanent orena på grund av deras inblandning i vad som från ett judiskt perspektiv var att betrakta som avgudadyrkan, och att rädsla för att smittas var en försvårande omständighet. Slee refererar visserligen till Jonathan Klawans utomordentligt betydelsefulla artikel från 1995, dock utan att notera

att Klawans, i denna artikel och i sin bok från 2000 (som Slee inte alls nämner), direkt motsäger det Slee vill hävda. Detsamma gäller Christine Hayes studie av judiska uppfattningar av orenhet hos icke-judar från 2002 som också tycks ha gått Slee helt förbi vilket är rätt graverande med tanke på att hennes studie i så hög grad fokuserar icke-judens renhetsstatus. Resultatet är att Slees arbete bygger på en obsolet och onyanserad bild av hur judar såg på, och interagerade med, icke-judar under det första århundradet.

Listan på liknade brister kunde dessvärre göras längre och man tvingas konstatera att även om arbetet innehåller intressanta idéer så håller det inte måttet utan hade tjänat på att författaren ägnat boken ytterligare ett par års hårt arbete.

Magnus Zetterholm

Sigurd Bergmann (ed.): *Architecture, Aesthetics & Religion*. 230 sid. IKO — Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main/London 2005.

Finns det några verkliga skärningspunkter mellan arkitektur, teologi, estetik, etik, teknologi och religion? Hur närmar man sig i så fall dessa gemensamma områden? Vilka är frågorna och vilka svar kan man förvänta sig?

Att det finns sådana skärningspunkter betvivlar nog ingen. Det växer idag en fram en omfattande litteratur på snart sagt alla interdisciplinära områden. Går vi till bokutgivningen inom teologi inser vi snart att konstvetenskap och estetik blivit mycket populära samtalspartners i sökandet efter nya fruktbara frågor och uppgifter.

Frågan hur man gör för att närma sig dessa skärningspunkter på ett fruktbart sätt är mindre självklar i sitt svar, men det är åtminstone ganska uppenbart att de stora kulturteologiernas tid är förbi. Att som exempelvis Paul Tillich betrakta den sekulära kulturen som ett intrikat problemsammanhang av implicita teologiska frågor är nog inte helt omöjligt i våra dagar, men hans monumentala idé om att religionen genom den teologiska reflektionen kan uppfattas som ett bestämt och effektivt svar på den sekulära kulturens frågor måste överges till förmån för ett betydligt mer öppet förhållningssätt till själva frågan om vad kultur och religion är, hur de konstrueras och på vilka grunder de relateras till varandra inom och utom denna konstruktion.

Ett exempel på hur tentativ och explorativ vår tids interdisciplinära diskussion har blivit inom det breda området konst och religion får vi i antologin *Architecture, Aesthetics & Religion* (2005) som har sitt ursprung i ett interdisciplinärt och internationellt symposium i Trondheim 2001 (vid redaktören Sigurd Berg-

manns fakultet). Här etableras ingen bestämd kulturteoretisk ram för reflektionen. Nyckelbegrepp i boken är estetik, etik och teologi, teknologi och arkitektur, men förståelsen av dessa begrepp stipuleras aldrig utan varierar genom bokens olika bidrag på ett sätt som både är frustrerande och rimligt på en och samma gång. Det är frustrerande eftersom läsaren aldrig riktigt bjuds in i framställningen, men också rimligt eftersom det fällt som texterna rör sig på är så öppet att varje försök till ett föregripande genom klara definitioner skulle framstå som naivt.

Ett stort problem som rör osäkerheten kring bokens egentliga fokus hade dock enligt mitt menande varit möjligt att undvika. Boken är utplagd i två delar, dels en serie fristående artiklar från skiftande disciplinära perspektiv, dels ett antal inblickar i olika pågående ämnesövergripande forskningsprojekt. Exempel på artikelrubriker är «Architecture in Religion and Secularized Times», «Habitability as a Deep Aesthetic Value» och «Fusing the Sacred with Technology».

På dispositionsplanet framstår denna decentrerade — i sanning konferensliknande — helhet vid en första anblick som ganska oproblematisk. Men så snart man närmare granskar bokens verkliga tyngdpunkter blir det tydligt att det trots allt döljer sig ett ganska bestämt centrum i boken. Redaktörens egen essä, «Space and Spirit», utgör omfångsmässigt mer än en fjärdedel av boken, och även innehållsligt skulle jag vilja påstå att det framförallt är Bergmanns stora text som med sitt genomförda teologisk-estetiska perspektiv bär upp resten av boken.

Jag hade därför mer än gärna sett att denna stora text mer hade varit utformad som en explicit teoretisk ram för helheten, som en grundläggande text med hjälp av vilken de andra hade kunnat sorteras. Ett antal texter hade då med fördel även kunnat exkluderas, eftersom de aktuella frågeställningarnas intressanta utflyende karaktär inte nödvändigtvis fördjupas genom att de fördubblas och staplas på varandra. Med sin nuvarande placering mitt i bokens första del blir Bergmanns stora text gåtfull i jämförelse med de övriga tolv bidragen som — i en betydligt mindre ambitiös anda — samsas om resterande utrymme. Birgit Colds ganska enkla inledande reflektioner under rubriken «Beautiful, True and Architecture. An Introduction» har på sina sju sidor ingen chans att mäta sig med Bergmanns teoretiska ansats. Därför misslyckas den också kapitalt som inledning.

Ett mer preciserat fokus och en mer genomtänkt utformning hade definitivt gjort boken mer användbar. Eftersom många av texterna i boken, inte minst Bergmanns egen, uppehåller sig vid frågan om det centrala och uppfordrande i det estetiska medvetandet om

skönhet och harmoni slås man extra mycket av framställningens brist på sådan estetik.

Mot den bakgrunden blir det också en fullständigt omöjlig uppgift att på detta begränsade utrymme ge en rättvisande bild av bokens totala innehåll. Några temata är emellertid genomgående, exempelvis frågan om kopplingen mellan religion och arkitektur. I flera bidrag ges intressanta perspektiv på hur man även i en modern «sekulär» arkitektur kan återfinna den intima relationen mellan religion och arkitektur som traditionell sakral arkitektur uppvisar. Edvind Kaisa uppfattar Theodor W. Adornos estetiska teori, som en hjälp att hantera detta samband. Adorno figurerar även i ett par av de andra artiklarna, som något av en nyckelresurs för omtolkning både av det andliga och det samtida livet i stort.

Ett annat återkommande tema är relationen mellan etik och estetik. Bergmann hävdar (i relation till arkitekturen) att estetiken har en etisk funktion: «Good, beautiful and functional houses cause us to sharpen our senses, to deepen and improve our reasoning and our moral talents in our encounters with the unfamiliar other» (s. 81). Pauline von Bondsdorff närmar sig relationen mellan estetik och värderingsproblematik genom att tala om beboelighet (*habitability*). Enligt henne har den traditionella estetiken genom sin platoniska anknytning ständigt underlåtit att knyta kroppen och sinnena till frågan om det estetiska omdömet. Med fokus på platsen och dess beboelighet kommer det estetiska att hamna i mycket större närhet till det etiska. «We should make no categorical choice between ethical and aesthetic perspectives» (s. 125).

Denna idé varieras också av Tim Gorringe som i sin artikel «Housing Six Billions» diskuterar utmaningarna från befolkningsökningen. Den etiska dimensionen i de estetiska utmaningarna ligger i att — i motsats till tidigare miljonprogram och dylika projekt — kunna forma ett funktionellt och ekonomiskt boende som inte ignorerar människan som andlig varelse. Gorringe försöker till och med precisera sina idéer om boendeförhållanden i trinitariska kategorier, dock utan att vara särskilt precis med vart han vill komma eller vad denna «teologisering» av problematiken ger för ytterligare kraft åt hans argument.

Bergmanns stora text är rik och mångbotnad. Den utgår från antagandet att ett andligt perspektiv idag blir allt viktigare för att förstå sekulär konst och arkitektur. Här polemiserar han direkt mot Hegel och dennes teorier om konstens rationalisering. Hur det andliga perspektivet skall förstås är emellertid inte lika tydligt. Bergmann går igenom ett antal teoretiska ansatser och exemplifierar med många illustrationer (vilket gör framställningen konkret och fokuserad). En slutsats på vägen är att den traditionella dogmatiska teologiska begränsningen av det estetiska måste ersät-

tas med en andlighet som låter sig utmanas av det estetiska.

Artikeln har stora ambitioner och går in på viktiga definitionsproblem, både kring arkitektur och religion och det vetenskapliga studiet av dessa områden. Dessutom försöker den sig både på teologiska tolkningar av arkitektoniska verk och teoretiska kopplingar till den kristna teologiska traditionen. I linje med mina kommentarer ovan indikerar detta att texten utgör embryot till en hel monografi snarare än en artikel i en konferensvolym. Det finns därför en problematisk form av ofullständighet i texten som gör att man lite för snabbt tas från ett område till ett annat utan ett genomgående argumentet och sammanhang.

Sammanfattningsvis menar jag att denna bok beträder ett oerhört intressant område. Forskaren Sigurd Bergmann, som i flera sammanhang har skrivit initierat om visuell konst och teologi, är en pionjär på området. Sättet på vilket han bedriver sin forskning är så långt jag kan bedöma också betydligt mer experimentellt och heuristiskt (och därför också mer intressant) än flera andra försök att relatera konst och teologi som jag har tagit del av de senaste åren. Men här ligger också *bokens* problem. Den griper över lite för mycket, och som bok betraktad kunde den antagligen med lite mer redaktionell omsorg ha gjort större rättvisa åt de nyanser som nu drunknar i ett hav av intressanta uppslag.

Mattias Martinson

Carl E. Braaten & Robert W. Jenson (eds.): *In One Body through the Cross. The Princeton Proposal for Christian Unity*. 62 sid. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan & Cambridge, U.K. 2003. — *The Ecumenical Future. Background Papers for In One Body through the Cross. The Princeton Proposal for Christian Unity*. 237 sid. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan & Cambridge U.K. 2004.

Center for Catholic and Evangelical Theology (USA) har initierat *The Princeton Proposal*, som vill aktualisera den ekumeniska modellen från New Delhi, «alla kristna på samma ort» — och därmed tona ned den senare ekumeniska modellen «enhet i mångfald». Ekumenik blir i *In One Body* mycket tydligt en uppgift för samfunden, tydligt ecklesiologisk. Den handlar om att se vad man har gemensamt i tro och liv, och därmed också om vilka förutsättningarna för kyrkoenhet är.

Den fråga man omedelbart ställer är förstas om inte «enhet i mångfald» är en ekumenisk modell för postmoderniteten, och det är ett hopplöst företag att återvända till New Delhi-modellen. *The Ecumenical Future* jävar en sådan pessimistisk hållning: den innehåller en rad relevanta artiklar om ekumenisk och teo-

logisk metod, och flera av dem visar sig stå mitt i det pågående samtalet om teologisk postmodernitet.

Boken innehåller fjorton bidrag, jag skall peka på några som tydligt beskriver gruppens ekumeniska och teologiska metod.

David S. Yeago, lutherforskarer, skriver om ekumenisk reception — dess oformulerade och omedvetna dimensioner. Hans exempel är *Den gemensamma deklARATIONEN om rättfärdiggörelseläran* (luthersk-katolsk) och *Called to Common Mission* (luthersk-episkopal i USA). Yeagos poäng är enkel: ju mer en denomination förlorar i «density» (låt oss här återge ordet med att man är tydlig och preciserad i de former kristen tro och kristet liv tar sig), desto lättare blir det att göra ekumeniska överenskommelser — men samtidigt får dessa överenskommelser allt mindre betydelse i kyrkolivet.

Saken är närmast självklar men sällan diskuterad: de följer en överenskommelse får i samfundets liv beror ju dels på hur centralt ämnet är i församlingarnas resp. medlemmarnas liv, dels på hur auktoritetsstrukturen ser ut i resp. samfund. Ju svagare dessa faktorer är, desto lättvindigare går receptionen. Och än värre: om faktorerna har alltför olika tyngd eller alltför olikartad innebörd i de deltagande samfunden, och dessa inte är medvetna om saken, så riskerar överenskommelsen att framstå som ett bondfångeri. Här skulle man kunna fortsätta metoddiskussionen och hitta former för att identifiera och bearbeta «asymmetrier» mellan olika denominationers ecklesiologier (termen är från Anna Marie Aagaard, senast diskuterat i *Una sancta* 60:2, 2005, temanumret «Ökumenische Asymmetrien überwinden»).

Ett liknande tema behandlas i R. R. Renos närmast skoningslösa inlägg «The Debilitation of the Churches». Det är en rasande uppgörelse med intellektuell flathet i samfund som ägnar sig åt ekumenik av ren fryntlighet. Tes: ju allvarligare kyrkorna tar kravet på enhet, desto mindre blir de förmögna att handla ekumeniskt. Reno analyserar först kyrkobergreppet i romersk-katolsk teologi, och hävdar att det enda konsekventa blir att förstå det som Troskongregationen gör: en romersk katolik kan bara kalla sitt « eget » samfund «kyrka», detta eftersom tron hävdar att kyrkan är en. Reno ser här hur kyrkolivet reduceras till kyrkorätt. Många invändningar kan resas mot hans resonemang — diskussionen om synlig-osynlig kyrka, kardinal Kaspers förslag nyligen att man talar om «kyrkor av annan typ» i stället för det nedlåtande «gemenskaper» eller liknande. Men man måste hålla Reno räkning för att han gör asymmetrin så tydlig: ju «högre» kyrkosyn man har, desto mer desto mer förpliktad blir man till sin kyrka såsom en livsform, en form som också är innehåll.